

Összefoglaló gondolatok „A négysarkú város– avagy Budapest utópiák 1945-ben” című előadás kapcsán

A “Láthatatlan-város” cím nekem először nem az Italo Calvino-könyvet jutatta eszembe, hanem tervek halmazát, pályázatok, átdolgozott éjszakák vízióját, azt a tömörkedő gondolat- és munkamennyiséget, amelyet egy-egy városhoz kapcsolódóan a tervezők, álmodozók a terveikbe bele tettek. E terveknek a kézzel fogható, tényleges történések mellett szinte önálló életük van, amelyek a város változásaihoz, mint egy második, virtuális valóság elemei tapadnak hozzá. Az, hogy e terveknek, pályázatoknak melyek a központi témái, a problémafelvetései, azokra milyen tervezői válaszok születnek, e tervekből mi marad csak idea, mi valósul meg, s a megvalósítás érdekében milyen módosításokat vagy kompromisszumokat elszenvedve – mindez sokat elárul az adott korszak szemléletéről, a főbb erővonalairól, viszonyairól. E tervek tartalma és sorsa tehát egyfajta korhű lenyomat, az adott történelmi korszak izgalmas keresztmetszete.

Ebben az állandóan kumulálódó gondolat-halmazban ugyanakkor jól nyomon követhetően mindig vannak olyan, a helybe szinte “kódolt”, állandó elemek, gondolatcsírák, sosem kibontakozó lehetőségek, melyek generációról-generációra öröklődnek - időnként feledésbe merülnek, majd új életre kelnek, vagy evidenciaként szinte folyamatosan ott élnek a köztudatban - de valahogy mégsem tárgyiasulnak, nem valósulnak meg.

E felvetés nyomán 1945-ös pályázati tervek felhasználásával én Budapest egyik meg nem valósult, tehát láthatatlan arcát szerettem volna bemutatni. Választásom azért esett éppen az 1945-ös év terveire, mert azokat különösen érdekessé teszi az a bátorság, szinte gátlástalan szabadság, amellyel a háború utáni helyzetben - a romok között jószerivel még fel sem becsülve a tényleges károkat - álmodni mertek a tervezők. Izgalmas látni, hogy a rögválóság kényszere nélkül milyen új gondolatokra jutottak, mit tekintettek megtartandó értéknek és melyek újraértelmezésére találták kedvezőnek az alkalmat - persze annak a szabadságfoknak a birtokában, amelyet a háború utáni újrakezdés kényszere és ihlete adott, vagyis abban a felfokozott újjáépítési lázban, lelki állapotban, melyben szinte tabula rasaként élhették meg a helyzetet.

Az 1945-ben kiírt pályázatok közül 4 igazán fontos volt:

- a Duna-parti szállodasor pályázat,
- a (Duna-parti) lakótelep-pályázat,
- a Nemzeti Pantheon-pályázat és az
- újjáépítési ötletpályázat.

Végignézve e főbb pályázatokat, szembeötlő, hogy a kiírók nemcsak a fizikai, hanem a lelki és szellemi értelemben vett újjáépítést is célozták. A lakótelep-pályázat a fizikai újjáépítés eszköze volt, a Nemzeti Pantheon-pályázat a lelki, szellemi megújulásé. Szerintem a Duna-parti szállodasor pályázat is az utóbbi kategóriába tartozik, hiszen a háború után valószínűleg nem a szállodák újjáépítése lehetett a legsürgősebb feladat. Azonban az újjáépítés szimbólumaként nehéz lett volna jobbat, emblematikusabbat találni, mint éppen annak a Duna-parti látványnak a megújítását, amely a Budapest-imázs egyik legfontosabb eleme. Az újjáépítési ötletpályázat mind a kiírók szándékát, mind a tervezői válaszokat illetően igen általános volt, annál is inkább, mivel nemcsak az építészek, hanem mindenki számára nyitott volt. Ennek megfelelően a résztvevők javaslatai is sokszínűek voltak, elárulva, hogy a laikusok mi mindent gondoltak a város-újjáépítés kapcsán megoldandó feladatnak: a technikai, műszaki, működésbeli kérdések mellett, a közigazgatási, morális vagy akár pedagógiai problémákét is.

Ha e pályázatokat a tervezői válaszok alapján csoportosítjuk, akkor alapvetően két, szinte szélsőséges tervezői szemléletmód különböztethető meg:

- Az egyik csoportba az erősen teknokrata, funkcionalista megközelítésű tervek tartoztak, amelyek a város jövőbeni működésére helyezték a hangsúlyt, s a területfelhasználási változásokra felállított hipotézisek alapján javasoltak új működési és szerkezeti sémát.
- A másik, inkább szellemi megközelítési módban a városkarakter (újra) megtalálása, az identitás, és annak a meglévő vagy megalkotható elemei álltak a központjában. Olyan új városszerepek, jel- és jelkép értékű és erejű elemek és helyek megfogalmazását tartották feladatuknak, melyek a város szellemi újjáépítéséhez feltétlenül szükséges, szimbolikus, identitásteremtő erővel bírnak.

Az előadás a két különböző szemléletmódú tervek csoportjából kívánt néhány jellegzetes példát bemutatni.

A szimbolikus helyek megteremtésének eszméjéhez tökéletes keretet kínált az un. Nemzeti Pantheon pályázat, melyet a résztvevők jelentős része nem épület- vagy közterület-tervezési feladatként kezelte, hanem megpróbált valamilyen szakrális tartalmat vinni a feladatba olyan spirituális, felvezető útvonalat kijelölve a városban, melynek a lezáró eleme volt a Pantheon. A bemutatott tervek közül számomra e szellemi gondolatnak, e szakrális tartalomnak a végsőképp vitt megfogalmazása Pfannl Egon munkája, aki valóban úgy kezelte a témát, mint egy zárandokútvonalat, épületét a klasszikus hagyományoknak megfelelően egy magaslatra - a Gellért-hegyre - helyezve.

Acsay László-Masirevich Györgynek az újjáépítési ötletpályázatra beadott sávós rendszerű új városszerkezeti tervét én a két tervezői mentalitás ötvözetének érzem, mivel a tervezők nem egyszerűen egy teoretikus szerkesztési elvet alkalmaztak mechanikusan, hanem tervük ideológiai alapjául a Dunát és annak a városban sávósan végighúzó jelenségét tekintették.

Ugyanennek a pályázatnak a másik nyertese volt Münnich Aladárnak az előadásban részletesebben bemutatott, címadó "Négysarkú város" című pályázata, amely bizonyos részleteiben abszurd, meglepő javaslatai ellenére a korszak egyik meghatározó terve, s számomra a működéselvű, műszakias szemlélet tökéletesen sarkított példája. A műleírásban a tervező a várost, mint "üzemet"-apoztrofálja, melynek jövőben életképességét a városi tevékenységek jó szervezése, ügyes logisztikája adja meg, hangsúlyozva azonban, hogy a főváros, az egész országnak, mint organikus egységnek csak az egyik eleme.

A sokszor mai szemmel nézve is irreális, ugyanakkor nagyvonalú, invenciózus jövőképeket látva megerősödik az emberben a hit, hogy egy városnak a megvalósulók mellett igenis kellenek olyan tervek, amelyek csak azt a másodlagos, láthatatlan, papíron létező világot építik. Vállalják annak a kockázatát, hogy nem válnak valóra, nem tárgyiasulnak, azonban éppen ezért sokszor bátrabbak és kompromisszum-mentesebbek lehetnek. Mernek álmodni, és víziókat megfogalmazni.

Kissfazekas Kornélia